

An Islamic Model for Compensation in Comprehensive Crisis Management: The Perspective of Imam Khomeini

Sayyed Amir Sayyed Jafari

PhD in Islamic Theology, Department of Philosophy and Islamic Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author).

Email: amir.s.jafari@gmail.com

Yadollah Danesh Shahraki

Associate Professor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Qom, Qom, Iran

Abstract

This study aims to present a governance model for compensation that is derived from Islamic sources and jurisprudential methods while incorporating analyzable experiences and case studies. Utilizing a grounded theory approach and qualitative analysis of Imam Khomeini's (RA) statements in the field of crisis management, the research develops a model based on the interaction between individuals and the government within the framework of Islamic values and principles. Six components, public cooperation and participation, social justice, order and coordination, security and tranquility, patience and resilience, and media coverage, are identified as critical elements in the compensation strategy. The model emphasizes the role of citizens' participation under governmental guidance, a strategic approach to social justice, coordination between the people and the government in implementing compensation processes, ensuring security and tranquility in affected areas, promoting individual patience and resilience to withstand the time-consuming nature of infrastructure restoration, and realistic media coverage to foster informed engagement among affected populations.

Keywords: Crisis Management, Compensation, Public Participation, Social Justice, Coordination

الگوی اسلامی جبران خسارات در مدیریت جامع بحران از دیدگاه امام خمینی (ره)

سید امیر سیدجعفری

دکتر کلام اسلامی، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول)
Email: amir.s.jafari@gmail.com

یدالله دانش شهرکی

دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران

چکیده

پژوهش حاضر بر آن است تا الگویی را در حکمرانی جبران خسارات ارائه کند که هم برآمده از منابع و روش اجتهادی اسلامی است و هم در بردارنده تجارب و آزمون‌های قابل تحلیل است. از این رو، با به‌کارگیری روش داده‌بنیاد و تحلیل کیفی بیانات حضرت امام خمینی (ره) در حوزه مدیریت بحران، الگویی را براساس تعامل فرد و حاکمیت در مدار ارزش‌ها و اصول اسلامی بررسی کرده‌ایم تا بر این اساس، راهبرد جبران در الگویی بومی و اسلامی قابلیت اجرایی داشته باشد. در این راستا، شش مؤلفه که عبارت از: تعاون و مشارکت عمومی، عدالت اجتماعی، نظم و هماهنگی، امنیت و آرامش، صبر و استقامت و پوشش رسانه‌ای است در تعامل فرد و حاکمیت در راهبرد جبران خسارات تبیین شد. در نتیجه، نقش مردم در مشارکت عمومی با هدایتگری حاکمیت، رویکرد راهبردی کلان به عدالت اجتماعی، هماهنگی مردم با حاکمیت در پیشبرد روند جبران خسارات، امنیت و آرامش منطقه آسیب‌دیده به‌عنوان زمینه و بستر جبران، صبر و استقامت با محوریت فرد به جهت تاب‌آوری در تحمل زمان‌بر بودن روند جبران زیرساخت‌ها و پوشش رسانه‌ای واقع‌گرایانه برای تولید کنش و پوییش مطابق با واقعیت در آسیب‌دیدگان در الگوی مزبور، دارای اولویت تشخیص داده شد.

کلیدواژه‌ها: مدیریت بحران، جبران خسارات، مشارکت عمومی، عدالت اجتماعی، هماهنگی

مقدمه

مدیریت بحران و رویارویی با مخاطرات، مسئله‌ای مشترک میان انسان‌ها است که راهبردها و فنون برآمده از تجربیات و دانش بشری در راستای مدیریت بحران‌ها، قابل استفاده برای همگان است. لیکن آنچه این پژوهش در صدد بسط نظری آن است، تبیین ضرورت بهره‌گیری از اصول اسلامی در جهت ارتقای بهره‌وری مدیریت بحران‌ها در بستر جامعه اسلامی است. این بسط نظری یکی از چالش‌های بزرگ در زمینه تحقیقات مدیریت بحران است. بر این اساس، برخی چالش‌یادشده را به «فقدان ظاهری انسجام اصطلاحی و نظری» تعبیر کرده‌اند (استاپ دلگادو و کروک^۱، ۲۰۱۸: ۲۱۳).

همچنین علاوه بر رفع کاستی‌های نظری، اینکه جنبه‌های روحانی و معنوی آسیب‌دیدگان بلایا و سوانح و همچنین امدادگران آنان همگام با جنبه‌های عملیاتی، تاکتیکی و راهبردی، در علم مدیریت بحران گنجانده شود و بر رعایت آن در سطوح کلان در میدان اقدام و عمل اهتمام شود، هدف و غایت این نوشتار است.

ضرورت بهره‌گیری از اصول و مبانی اسلامی، هنگامی اهمیت دوچندان پیدا می‌کند که مدیریت بحران در جامعه‌ای اجرایی شود که فرهنگ و آیین و احکام اسلامی در باورمندی شهروندان و بافت اجتماعی جامعه ریشه دوانده است. از این رو، در راستای عملیاتی کردن و بهبود راهبردهای خرد و کلان مدیریت بحران، باید به بافت اجتماعی مزبور، توجه کافی داشت. سؤال اصلی این است که امام خمینی^(ره) در طول زعامت با برکتشان چه اصول و مبانی اسلامی در راهبرد جبران خسارات در مدیریت و مهار بحران‌های زمانه خودشان ملحوظ می‌داشتند؟ برای پاسخ‌گویی به این سؤالات، باید در آغاز، پیشینه تحقیقات مرتبط بررسی و روش کار متناسبی در راستای اجرای پژوهش انتخاب شود.

۱. مبانی نظری

۱-۱. راهبرد جبران خسارات

«مدیریت جامع بحران»^۱ عبارت از یک رویکرد یکپارچه برای حسن انجام اقدامات و برنامه‌های مورد نیاز در صورت وقوع شرایط اضطراری (دراپک، ۱۳۸۲: ۴) که موجب گسیختگی جدی و ناگهانی در کارکرد یک جامعه است؛ به نحوی که نظام اجتماعی کنترلی بر آن ندارد (بارکن، ۱۹۷۴: ۵۱) و برطرف کردن آن به اقدامات و عملیات اضطراری نیاز دارد (حسینی، ۱۳۸۷: ۳۰). مدیریت جامع بحران می‌تواند چهار راهبرد مرتبط به یکدیگر برای کاهش «اثرات»^۲، «واکنش»^۳، جبران «خسارات»^۴ و «آمادگی»^۵ را تفکیک کند تا باهم، واکنش اجتماعی در برابر بحران را معین کنند. نسبت میان راهبردهای مذکور فراورده کیفیت مدیریت اجتماعی خطر است (کانتن، ۲۰۰۷: ۱۶۱). به طور مشخص، راهبرد جبران خسارات عبارت است از فعالیت‌هایی برای به حالت اول و عادی برگرداندن جامعه جبران خسارات یک گذار از واکنش در برابر فاجعه و بازگشت به حالت عادی قابل قبول است.

«ایگر هانس»^۶ و همکارانش چهار دوره دارای هم‌پوشانی را که در جبران روی می‌دهد، چنین برمی‌شمرند: الف. «دوره بحرانی»^۷ که عواقب فوری بعدی واقعه را پوشش می‌دهد و بر تلفات فوری متمرکز شده است؛ ب. «دوره استقرار مجدد»^۸ که از پایان دوره بحرانی تا استقرار مجدد خدمات اساسی و عمده را پوشش می‌دهد؛ ج. «دوره بازسازی جایگزین»^۹ که موجب نوسازی سرمایه ذخیره و بازگشت فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی به مراحل قبل از سانحه است؛ د. «دوره بازسازی توسعه‌ای»^{۱۰} که زمینه‌ساز بازسازی عمده و پیشرفت آینده است.

1. Comprehensive Emergency Managment
2. Mitigation
3. Response
4. Recovery
5. Preparedness
6. Eugene Hans
7. Emergency Period
8. Restoration Period
9. Replacement Reconstruction Period
10. Development Reconstruction Period

در اندیشه اسلامی جبران خسارات بر این حقیقت استوار است که خدای متعال، افراد بشر را با حوادث طبیعی امتحان می‌کند. در حقیقت، همه این حوادث طبیعی، امتحان خداست و مسلمان صحیح و سالم، آن‌کسی است که وقتی حادثه به‌وجود آمد، با تلاش و نیرو و فعالیت، آن حادثه را جبران کند. هرکسی در حادثه زلزله زحمت بکشد و تلاش کند تا حادثه را جبران کند، او از عهده امتحان برآمده است و هرکسی که در مقابل این حوادث تلخ و خسارت‌بار، دست روی دست بگذارد و تلاش نکند، او در امتحان مردود شده است.^۱

۱-۲. مشارکت مردمی در جبران خسارات

سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از منابع بالفعل یا بالقوه تعریف می‌شود که به شبکه‌ای بادوام از روابط کم‌وبیش نهادینه شده بر پایه آشنایی یا شناخت متقابل مرتبط است (بوردیو^۲، ۱۹۹۷: ۵۱).

برخی از محققان، سرمایه اجتماعی را به‌عنوان سیم‌هایی می‌پندارند که اطلاعات و منابع از آن عبور می‌کنند؛ یعنی سرمایه اجتماعی را به‌عنوان «اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که می‌توانند کارایی جامعه را با تسهیل اقدامات هماهنگ بهبود بخشند» تعریف می‌کنند (پاتنام^۳، ۱۹۹۳: ۱۶۷).

درحالی‌که برخی دیگر سرمایه اجتماعی را به‌عنوان برقی که از آن سیم‌ها عبور می‌کند، یعنی اطلاعات و منابعی که از طریق آن‌ها منتقل می‌شود، برجسته می‌کنند (آلدریچ^۴، ۲۰۱۲: ۲۹-۳۰). به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی به منابع تعبیه شده در شبکه‌های اجتماعی که توسط کنشگران برای اقدام و عمل، مورد استفاده قرار می‌گیرند، تعریف می‌شود (لین^۵، ۲۰۰۱: ۲۵). بر این اساس، «پل‌های ارتباطی» در شبکه‌های اجتماعی جریان اطلاعات و نفوذ را تسهیل می‌کنند.

۱. سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع مردم روستای نیارک، به هنگام بازدید از مناطق زلزله‌زده شمال کشور ۱۳۶۹/۰۴/۱۸.

2. Bourdieu

3. Putnam

4. Aldrich

5. Lin

از نظر امام خمینی^(ره) سرمایه اجتماعی، هم ناظر به محتوای پیونددهنده اسلامی و هم ساختار شبکه‌ای بر مبنای هنجارهای اسلامی است. بنابراین در راهبرد جبران، بالفعل کردن سرمایه اجتماعی در قالب مشارکت مردم برای بازسازی بعد از بحران‌های طبیعی نظیر سیل و زلزله (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۶: ۲۴۹) و همچنین بحران‌های غیرطبیعی نظیر جنگ مورد اهتمام است. این امر تا به آنجا اهمیت دارد که امام خمینی^(ره) بر حضور پویای بانوان در پشتیبانی از کارهای عمرانی پشت جنگ تأکید می‌کردند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۶: ۳۵۶).

ایشان مردم را به پیش‌قدم شدن برای حل مشکلات و خرابی‌ها دعوت می‌کردند؛ البته این پیش‌قدم شدن، باید از نظام و شبکه‌سازی خاصی بهره‌مند می‌بود تا نتیجه راهبردی مطلوب حاصل شود (سیدجعفری و بهشتی مهر، ۱۴۰۰: ۳۴۲-۳۶۸). از این رو، در نزد ایشان، مشارکت مردمی همواره مستلزم نظارت دولت است (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲۱: ۱۱۶).

شبکه‌سازی در راستای جبران خسارات این قابلیت را داراست که زمینه‌های پویایی بخش‌های مختلف اقتصادی کشور را فراهم آورد. به عنوان نمونه مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در چهارچوب حکمرانی جریان خسارات، فرصت بهره‌وری از تولیدات داخلی در جریان راهبرد جبران و همچنین فرصت اشتغال‌آفرینی در راستای ترمیم و ساخت مسکن‌های آسیب‌دیده تأکید می‌فرماید.^۱

در نزد امام^(ره) کمیت‌ها مطرح نبود و ایشان حدود کمی مشارکت را به مقدار سعه و توانایی افراد می‌دانستند. بنابراین بیان می‌داشتند که هرکس به هر مقداری که می‌تواند، در جبران خسارات فعالیت کند. این عدم توجه به کمیات از آن جهت است که روح تعاون و برادری زمینه‌ساز بازسازی است و این کارکرد را دارد که موجبات فزونی قدرت معنوی جامعه را فراهم آورد (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲۱: ۱۴۷).

۳-۱. عدالت اجتماعی در بازسازی و سازندگی

دو دیدگاه اصلی در مورد آسیب‌پذیری در تحقیقات بحران و بلایا در کار است. از یک سو، آسیب‌پذیری به عنوان یک ویژگی ذاتی و پایدار یک فرد، گروه یا جامعه تلقی می‌شود (بگ^۱، ۲۰۱۸: ۳۸۳-۳۹۷). این دیدگاه بیانگر یک درک ایستا از آسیب‌پذیری است (پارتاساراتی^۲، ۲۰۱۸: ۴۲۲-۴۴۲).

این درک ذات‌گرایانه تا حدی قابل قبول است؛ زیرا گروه‌های آسیب‌پذیر، مانند فقرا یا افراد مسن در سراسر جهان و در سرتاسر بحران‌های گوناگون با یکدیگر مشابه هستند. از سوی دیگر، دیدگاه نایستا رویکردی موقعیتی به آسیب‌پذیری دارد. بر این اساس، آسیب‌پذیری موقعیتی و نسبی و در نتیجه پویا است. بنابراین آسیب‌پذیری بلایا توسط روندهای تاریخی شکل می‌گیرد، شرایط همچنین می‌تواند به گونه‌ای تغییر کند که افراد و گروه‌ها را کم‌وبیش آسیب‌پذیر کند (تیرنی^۳، ۲۰۱۹: ۱۲۵). بدین ترتیب، آسیب‌پذیری را می‌توان در نتیجه عوامل درهم‌تنیده و وابسته به یکدیگر که تأثیرات متمایز اجتماعی ایجاد می‌کنند، درک کرد (بولین و کورتز^۴، ۲۰۱۸: ۱۸۱-۲۰۳).

حضرت امام^(ره) به موضوع آسیب‌پذیری افراد جامعه در چهارچوب عدالت اجتماعی به عنوان یک راهبرد کلان نظر می‌کردند. هرچند در راهبرد جبران، تعیین مصادیق اولویت‌ها در بازسازی و سازندگی به دولت‌مردان و متخصصان محول شده بود. لکن امام^(ره) مبنای اساسی را بر عدالت اجتماعی استوار کرده بودند و اولویت‌ها را بر این مبنا به طبقه پایین‌دست جامعه اختصاص می‌دادند. نظیر اینکه در بازسازی مناطق جنگی، اولویت را به عشایر داده بودند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۶: ۲۹۷).

حضرت امام^(ره) در امتداد همین راهبرد کلان در مسئله راه‌سازی، بر رجحان روستاها و جاهای دور دست تأکید داشتند و در موضوع خانه‌سازی، اقشاری را که مستمند و خانه‌دار نبودند، در اولویت می‌دانستند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۶: ۱۵۱). ایشان همچنین بر آن بودند که امر

1. Begg
2. Parthasarathy
3. Tierney
4. Bolin & Kurtz

خانه‌سازی برای مستضعفین نه تنها باید از روستاها آغاز شود، بلکه عده‌ای که قبلاً مهاجرت کرده‌اند با توجه به تسهیلاتی که فراهم خواهد آمد، به قطب‌های روستایی در حوزه کشاورزی و دامداری جذب شوند. این توانمندسازی به هنگام آسیب‌دیدگان از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در رابطه با ازسرگیری کسب‌وکارها ازجمله اولویت‌ها برشمرده شده است.^۱

۴-۱. نظم و هماهنگی در جبران خسارات

همان‌طور که بیان شد، ایجاد همبستگی و پیوند دادن سرمایه اجتماعی نقش مهمی در مراحل بحران ایفا می‌کند.

حضرت امام (ره) بر این نظم و هماهنگی برآمده از پیوندهای درست و کارآمد میان مردم و حاکمیت تأکید داشتند. بر این اساس، همواره بر حیطه مسئولیت‌ها و ضوابط کارگزاران نظارت داشتند. اینکه دستگاه و یا سازمانی خارج از وظایف محوله خود اقدام نکند برای ایشان اهمیت داشت (خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱۳: ۱۳۵). این رعایت انضباط اداری منحصر در دولت نبود؛ بلکه ایشان مردمان را نیز به هماهنگی با دستگاه‌های ذی‌ربط در امور بازسازی سفارش می‌کردند (همان، ج ۱۶: ۲۸۴). امام (ره) «شورای عالی بازسازی مناطق جنگی» را نیز به هماهنگی با روحانیون محترم مناطق جنگی جهت اقدام براساس اصل نظم توصیه کردند و ایشان را به برنامه‌ریزی صحیح و حساب‌شده در بازسازی هرچه بهتر مناطق امر فرمودند. ایشان همچنین به هنگام بحران‌هایی نظیر سیل بر هدر نرفتن نیروها و تسریع همگام با انضباط و هماهنگی آنان تأکید داشتند. حضرت امام (ره) گاه در اقداماتی هوشمندانه میان نیروهای نظامی و جهادی ارتباط مناسبی را برقرار می‌کردند؛ نظیر اینکه در تعیین نماینده خود برای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و جهاد سازندگی، شخص واحدی را با هدف هماهنگی این دو نهاد انقلابی برگزیدند (خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱۳: ۳۱۳).

۱-۵. کارکرد امنیت و آرامش در جبران خسارات

حضرت امام^(ره) امنیت و آرامش را لازمه بازسازی می‌دانستند و سازندگی را نیازمند آن بیان می‌فرمودند. همچنین انجام اقدامات اساسی را در گروی حاکمیت آرامش و هماهنگی میسر می‌دانستند. ایشان قائل بودند که برنامه‌های اسلامی و فرهنگی نیز در جایی که جنگ و اغتشاش است، قابلیت اجرا ندارد؛ معظم‌له با بیان اینکه نیاز به آرامش داریم تا بازسازی میسر شود و اینکه باید منطقه‌ای آرام باشد تا بازسازی شروع شود، امنیت را نخستین مؤلفه ساختن یک کشور بیان می‌کنند. همچنین بر این مهم تأکید می‌کردند که وقتی آرامش نباشد، سازندگی صحیح پدید نخواهد آمد. برای نمونه، در جریان اغتشاشات کردستان، حضرت امام^(ره) با بیان اینکه بزرگ‌ترین ضربه دشمنان از این اغتشاشات و آشوب‌ها، جلوگیری از سازندگی در کردستان و در نهایت مأیوس شدن مردم از سازوکار نظام اسلامی است، این نکته را مکرراً بیان می‌کردند که کردستان برای سازندگی نیازمند آرامش و امنیت است (خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱۰).

۱-۶. صبر و شکیبایی در جبران خسارات

یکی از گسترده‌ترین تعاریف تاب‌آوری توسط سازمان ملل ارائه شده است که تاب‌آوری را به‌عنوان «توانایی یک سیستم، اجتماع یا جامعه در معرض خطر برای مقاومت، جذب، سازگاری و جبران خسارات یک خطر به‌طور به‌هنگام و کارآمد توصیف می‌کند که از طریق حفظ و احیای ساختارها و عملکردهای اساسی تحقق می‌یابد (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۹: ۲۴). در این تعریف، تاب‌آوری مهارتی است که یک سیستم، یک اجتماع یا یک جامعه در اختیار دارد تا به یک شوک به شیوه‌ای مؤثر پاسخ دهد.

بنابراین، ظرفیت‌های موجود جامعه باید تقویت شود و ظرفیت‌های جدید ارتقا یابد. همچنین افراد و گروه‌ها توانایی توسعه ظرفیت‌های یادشده را دارا باشند؛ زیرا تاب‌آوری باید از طریق مشارکت اجتماعی تقویت شود (کروجر^۱، ۲۰۱۹: ۵۳-۶۷).

حضرت امام (ره) در دو مرحله پس از انقلاب و پس از جنگ تحمیلی با شرح وضعیت کشور و واقع‌بینی در مدّت بازسازی و اینکه برای بازسازی کشور نیاز به فرصت است، مردم را به صبر و شکیبایی براساس اصول اسلامی دعوت می‌کردند و بر این نکته تأکید می‌فرمودند که کشور در مرحله جهاد سازندگی بیشتر محتاج فداکاری است. به‌عنوان نمونه، حضرت امام (ره) در مسئله جبران خسارات وارده بر زیرساخت‌های کشاورزی، با اشاره به بلندمدت بودن روند بازسازی، مردم را به صبر توصیه می‌نمودند. در نمونه‌ای دیگر، در مسئله بحران آوارگان جنگی چنین فرمودند که آوارگان صبر و شکیبایی را از دست ندهند، خسارات جنگی جبران می‌شود. بنابراین، تاب‌آوری در راهبرد جبران خسارات در قالب آموزه‌های اسلامی نظیر صبر و شکیبایی در جامعه قابل اجراست.

۱-۲. نقش پوشش رسانه‌ای در جبران خسارات

میزان دانش رایج در مورد خطرات بلایا، عواملی که منجر به بلایا می‌شوند و اقداماتی که می‌توان به‌صورت فردی و جمعی برای کاهش در معرض بودن و آسیب‌پذیری در برابر خطرات انجام داد، (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۹: ۲۲-۲۳) ازجمله آگاهی‌هایی است که برای رویارویی با بحران‌ها نیاز است و توسعه آن، به‌عنوان مثال، از مسیر توسعه و انتشار اطلاعات از طریق رسانه‌ها پدید می‌آید.

حضرت امام (ره) رسانه‌ها را در راهبرد جبران خسارات دارای نقش کلیدی می‌دانستند. نظیر این‌که بیان می‌داشتند که امداد را عرضه کنید و به مردم بگویید (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۹: ۴۱۲). همچنین در جریان جنگ تحمیلی، تأثیر بسزایی برای نقش رسانه‌ها را در کنترل و هدایت اذهان مردمان قائل بودند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۷: ۱۳).

حضرت امام (ره) برای مدیریت کشور یا مدیریت بحران براساس اصول اسلامی هیچ‌گاه به تحریف اوضاع و احوال کشور - خصوصاً در مواقع بحران - قائل نبودند. ازاین‌رو، ایشان از

دیگر ابزارهای مدیریتی به جای استفاده از روش های غیراسلامی همانند عملیات روانی، بهره می جستند.

حضرت امام ^(ره) اخبار رسانه ها به ویژه اخبار مهم جهاد سازندگی را کنترل می کردند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۰: ۲۵۹) و گاه انتقاداتی بر عملکرد رسانه ها در پوشش اخبار مهم نظیر جبران خسارات اظهار می کردند؛ نظیر آنکه در موردی اظهار نمودند که تلویزیون، فعالیت های جهاد سازندگی را درست منعکس نمی کند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۰: ۳۶۸).

۲. پیشینه پژوهش

با بررسی پایگاه های اسنادی و سایت های مرتبط با دستاوردهای پژوهشی مواردی که منطبق با پژوهش حاضر باشد، یافته نشد؛ اما به پژوهش هایی که دارای قرابت و شباهت با پژوهش حاضر هستند، اشاره می شود:

۱. «الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی ^(ره)؛ بررسی موردی تسخیر لانه جاسوسی»، فصلنامه دین و سیاست، شماره ۱۷ و ۱۸، پاییز و زمستان ۷۸، ص ۱۵۱-۱۷۱.

۲. «بررسی الگوی اسلامی مشارکت مردمی در مدیریت جامع بحران از دیدگاه امام خمینی»، مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۵(۱۹)، ۳۴۲-۳۶۸.

۳. «مدیریت بحران های سیاسی در جامعه اسلامی پس از رسول خدا تا سال ۴۵ هجری»، پایان نامه ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۴. «نقش رهبری و مدیریت در مواجهه با بحران (سازمانی)»، اولین همایش ملی حسابداری و مدیریت سال ۱۳۹۱، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور.

۵. «بررسی خاتمه جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و مدیریت بحران جمهوری اسلامی در آن با تأکید بر مواضع امام خمینی ^(ره)»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

در مورد تحقیقات یادشده گفتنی است که پژوهش‌های «سه» و «چهار» به‌طور کلی از راهبری اسلامی بحث می‌کند. پژوهش‌های «یک» و «پنج» محدود به بحران‌های انسانی و سیاسی و همچنین با روش مطالعه موردی و با رویکرد سیره‌شناسی صورت پذیرفته است. پژوهش «دو» به‌طور ویژه در مقام بیان جایگاه مشارکت مردمی در مدیریت جامع بحران در چهار مرحله آمادگی، واکنش، کاهش و جبران خسارات است و دارای نسبت عام و خاص با پژوهش حاضر است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

برای پاسخ به پرسش‌هایی که این پژوهش در صدد آن است، باید روشی متناسب برگزید که در چهارچوب آن نخست، بر روی متون و اسناد مکتوب پژوهش کرد. سپس زمینه نظریه‌پردازی ناظر به واقعیت را فراهم آورد. بنا بر اهداف مذکور، کاراترین روش همانا روش تحلیل محتوا براساس نظریه داده‌بنیاد است. نظریه داده‌بنیاد دارای ویژگی‌هایی است که پژوهشگر را قادر می‌سازد تا نظریه‌ای بر مبنای داده‌های واقعی بنا کند (گلیسر و اشتراوس، ۱۹۶۷: ۱۳).

در واقع، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، یک نظام توصیفی و کیفی است که فرایند، کنش‌ها و کنش‌های متقابل در موضوع خاص و واقعیت خرد را در سطح مفهومی کلی تشریح می‌کند و آن را بسط می‌دهد (کرسول^۱، ۲۰۰۵: ۳۹۵). گفتنی است که این روش، علاوه بر اینکه در حوزه علوم تجربی مورد استفاده است، در علوم انسانی به‌ویژه در مفاهیم مدیریتی از قابلیت استفاده بسزایی برخوردار است (سووسا و هیدریک^۲، ۲۰۰۶: ۳۲۵). این ویژگی نیز موجب تناسب کامل روش داده‌بنیاد با پژوهش حاضر، خواهد بود.

۴. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. مشارکت عمومی در جبران خسارات

در این قسمت، متون استقرا شده مرتبط با مشارکت عمومی در جبران خسارات به اختصار آورده شده است. گفتنی است متون یادشده از کتاب صحیفه امام^(ره) استخراج شده است که در ستون ارجاعات شماره مجلد و شماره صفحه ذکر شده است.

جدول ۱: برخی از داده‌های استقرا شده مرتبط با مشارکت مردمی در جبران خسارات

متن	صحیفه امام
دولت تنها نمی‌تواند این کار را بکند ... الآن همه شما مکلف بر این هستید که در این ساختمان شرکت بکنید، هر کس به هر مقدار که می‌تواند.	ج ۶: ۲۴۹
با کوشش شما بانوان محترم، جوانان کشور ... در پشت جبهه‌ها بتوانند به کارهای عمرانی و کارهای دیگری که مفید به حال کشور است قیام کنند.	ج ۱۴: ۳۵۶
با پشتیبانی و موافقت مردم ... خرابیهای جنگ را که دولت به تنهایی نمی‌توانست حل کند، حل می‌کنند.	ج ۱۶: ۴۱۹
در بازسازی ... باید مردم همراهی کنند و هر چه قدرت دارند برای این امر مهم به میدان بیاورند، لکن با نظارت دولت.	ج ۲۱: ۱۱۶
شما مهاجرین عزیز جنگ تعمیلی ... باید خود به کمک مسئولان آمده و در نرسازی و مهیاسازی شهر و روستاهاتان آنان را یاری نمایید.	ج ۲۱: ۳۲۶
در ملت ما ... این حس تعاونی است که اگر تقویت بشود، این حس تعاون، به زودی این خرابیها، اینها مرمت ان شاء الله خواهد شد.	ج ۱۱: ۲۸۴
چند وقت پیش از این، یک جمعیتی از خارج آمد ... برای جهاد سازندگی ... من به آنها گفتم ... شما قدرت می‌دهید به آن جمعیتی که می‌روید آنجا کار بکنید.	ج ۸: ۱۴۷

۴-۲. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز یکم)

در این قسمت، پس استخراج مفاهیم و یافت مقوله تعاون و مشارکت عمومی، به کشف ویژگی‌ها و بُعدپردازی اقدام شد.

جدول ۲: تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات

شناسه	داده‌ها	مفاهیم	مقوله	ویژگی	ابعاد
D1	(صح، ج ۱۱، ص ۳۷۹)	اصالت امور معنوی و اخلاقی در بازسازی	تعاون و مشارکت عمومی	نقش مردم اصلی	اولویت اصلی
D2	(صح، ج ۱۵، ص ۳۸۴ و (صح، ج ۱۵، ص ۸۵)	بازسازی پیشرو			
D3	(صح، ج ۱۴، ص ۳۵۶ و (صح، ج ۶، ص ۳۰۲)	مشارکت زنان در امور عمرانی			
D4	(صح، ج ۱۶، ص ۴۱۹)	دعوت مردم به مشارکت در بازسازی			
D5	(صح، ج ۲۱، ص ۱۱۶)	مشارکت مردمی با نظارت حاکمیت			
D6	(صح، ج ۲۱، ص ۳۲۶)	مشارکت خود آسیب دیدگان در بازسازی	تعاون و مشارکت عمومی	نقش حاکمیت فرعی	اولویت فرعی
D7	(صح، ج ۶، ص ۲۴۹)	مشارکت مردمی در حد سعه و توان			
D8	(صح، ج ۱۱، ص ۲۸۴)	تأثیر تعاون و برادری در بازسازی			
D9	(صح، ج ۶، ص ۲۴۵ و (صح، ج ۶، ص ۵۵)	تغویت وحدت مآبی و مشارکت در بازسازی			
D10	(صح، ج ۸، ص ۱۴۷)	مشارکت و تغویت قوت معنوی جامعه			

۳-۴. عدالت اجتماعی در بازسازی‌ها

در این قسمت، متون استقراء شده مرتبط با عدالت اجتماعی در بازسازی و سازندگی به اختصار آورده شده است.

جدول ۳: برخی از داده‌های استقرا شده مرتبط با عدالت اجتماعی در جبران خسارات

متن	صحبته امام
از مسئولان معترض مملکتی نیز می‌خواهم ... ان شاء الله تعالی با پایان گرفتن جنگ و بازسازی مناطق جنگی، رسیدگی به وضع شما عزیزان [عشایر] و رفع نابسامانیهای شما را در اولویت قرار دهند.	ج ۱۶: ۲۹۷
[گفتند] ما در همه افشار مملکت می‌خواهیم راهسازی بکنیم ... من سفارش کردم که روستاها و جامای دور دست زودتر باید شروع بشود و قبل از جامای دیگر.	ج ۷: ۱۵۰
الآن مسئله خانه‌سازی [...] همه افشار ملت - علی السرا کسانی که مستمندند و خانه دار نیستند - برایشان خانه‌سازی می‌شود.	ج ۷: ۱۵۱
باید با قدرت و قاطعیت و با استقلال کامل به امر بازسازی کشور و ترمیم خرابیها پرداخته و رسیدگی به محرومین را در صدر برنامه‌های خود قرار دهید.	ج ۲۱: ۲۰۰

۴-۴. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز دوم)

در این قسمت، پس از مقوله‌پردازی عدالت اجتماعی، ویژگی‌ها و خصوصیات این مقوله استخراج شد و سپس به بررسی ابعاد آن پرداخته شد.

جدول ۴: ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات

اولویت اصلی	راهبردی	عدالت اجتماعی	اولویت محرومین (عشایر)	(صح، ج ۱۶، ص ۲۹۷)	D11
			اولویت محرومین در بازسازی	(صح، ج ۲۱، ص ۲۰۰)	D12
اولویت فرعی	تاکتیکی		اولویت روستاهای محروم در بازسازی	(صح، ج ۷، ص ۱۵۰ و (صح، ج ۸، ص ۱۵۳)	D13
			اولویت افشار مستمند و محروم در بازسازی	(صح، ج ۷، ص ۱۵۱)	D14

۴-۵. هماهنگی در جبران خسارات

در این قسمت، متون استقرا شده مرتبط با نظم و هماهنگی در جبران خسارات به اختصار آورده شده است.

جدول ۵: برخی از داده‌های استقرا شده مرتبط با نظم و هماهنگی در جبران خسارات

متن	صحیفه امام
جهاد سازندگی باید مفرات را حفظ بکنند ... این طور نباشد که جهاد سازندگی دخالت در یک امر دیگری که وظیفه او نیست بکند.	ج ۱۳: ۱۳۵
به خاطر تسریع در کار ... افشار ... هماهنگی خود را با شورای عالی بازسازی مناطق جنگی ... حفظ نموده ... تا به خواست خدای تعالی هر چه بهتر و سریعتر به هدف مقدس خود رسیده و از هدر رفتن نیروها و نامهماهنگی‌ها جلوگیری نمایند.	ج ۱۶: ۲۸۴
شورای عالی بازسازی ... با هماهنگی با روحانیون معتمد مناطق جنگی و متخصصین متعهد و مسئول در بسیج مردم و به کارگیری منابع مادی و معنوی کلیه داوطلبین در سراسر کشور، و جذب نیرو و استفاده صحیح از آن صرفی و معصور گردند.	ج ۱۶: ۳۱۰
مشکل اساسی ... بازسازی خانه‌های ویران شده و تجدید بنای منازل آنان می‌باشد؛ لازم است هر چه زودتر برای انجام این امر مهم اقدام مقتضی و سریع صورت گیرد. و ... با هماهنگی کلی ... از هدر رفتن نیروها جلوگیری شود.	ج ۲۰: ۱۷۶
از خداوند متعال می‌خواهم تا با هماهنگی سپاه و جهاد بترانید این دو نهاد مقدس انقلاب را یار و همکار یکدیگر نمایید تا بهتر بترانند به اسلام و انقلاب و ایران خدمت کنند.	ج ۲۱: ۳۱۳

۴-۶. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز سوم)

در اینجا، مقوله نظم و هماهنگی را و مفاهیم مرتبط با آن و همچنین ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها بررسی شد.

جدول ۶: ادامه تحلیل داده بنیاد راهبرد جبران خسارات

اولویت فرعی	هماهنگی مردم و نخبگان	تلف و هماهنگی	رعایت معمرات و تلف سازمانی	(ص.ج. ۱۳، ص. ۱۳۵)	D15	
			هماهنگی مردم با مسئولین ذیربط در بازسازی	(ص.ج. ۱۶، ص. ۲۸۴)	D16	
اولویت اصلی	هماهنگی مردم با حاکمیت		هماهنگی نخبگان با مسئولین ذیربط در بازسازی	(ص.ج. ۱۶، ص. ۳۱۰)	D17	
			تسریع در بازسازی همگام با تلف و هماهنگی	(ص.ج. ۲۰، ص. ۱۷۶)	D18	
اولویت فرعی	هماهنگی سازمانی		تسهیل روابط سازمانی برای هماهنگی بیشتر	(ص.ج. ۲۱، ص. ۳۱۳)	D19	

۴-۷. کارکرد امنیت و آرامش در جبران خسارات

در این قسمت، متون استقرا شده مرتبط با امنیت و آرامش در جبران خسارات به اختصار آورده شده است.

جدول ۷: برخی از داده‌های استقرا شده مرتبط با امنیت و آرامش در جبران خسارات

متن	صحیفه امام
اشرار ... می‌خواهند که منطقه را به هم برزند که دولت نتواند کاری بکند، و باز همان مسائل سابق و همان عقب افتادگیهایی که شما و همه داشته‌اند آنها تکرار بشود.	ج ۹: ۴۲۸
برای هر استانی بودجه تصویب کرده برای همین امور ... لکن شرطش این است که منطقه آرام باشد. یک منطقه غیر آرام و جنگی را نمی‌شود عمل بکنند.	ج ۹: ۴۹۱
در عین حالی که اگر بخواهد یک کارهای اساسی تر بشود، محیط آرام لازم است. می‌شود با اینکه در یک شهری جنگ باشد، بعد یک دسته‌ای بیرون اسفالت کنند؟ خوب، نمی‌شود.	ج ۱۰: ۵۲۰
ساختن یک کشوری پهناور مثل ایران محتاج به یک امنیت است اولاً، بودجه‌ای ثانیاً، و فعالیت ثلثاً امنیت هر محیطی به عهده خود آن محیط باید باشد.	ج ۱۶: ۱۶۲
به دولت، مهلت نمی‌دهند ... آشوب بپا می‌کنند ... و دائماً فتنه‌گری هست، می‌شود در آنجا حالا اسفالت بکنند؟ ... خوب، جنگ است، در یک حال جنگ نمی‌شود که اسفالت کرد، نمی‌شود که خانه‌سازی کرد، نمی‌شود که کارهای عمرانی کرد.	ج ۱۰: ۳۴۶

۴-۸. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز چهارم)

در این قسمت، در ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات در مدیریت بحران، به مقوله‌پردازی امنیت و آرامش و بررسی ویژگی‌ها و ابعاد آن پرداخته شد.

جدول ۸: ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات

اولویت اصلی	امنیت منطقه‌ای	امنیت و آرامش	D20	(صح. ج. ۹، ص. ۴۳۸) و (صح. ج. ۹، ص. ۴۹۱)	ضرورت آرامش جامعه برای سازندگی
			D21	(صح. ج. ۱۰، ص. ۵۲۰) و (صح. ج. ۱۰، ص. ۲۹۸)	ضرورت امنیت برای بازسازی
			D22	(صح. ج. ۹، ص. ۱۶۲) و (صح. ج. ۹، ص. ۴۳۸)	امنیت نقطه آغازین سازندگی
اولویت فرعی	امنیت غیرمنطقه‌ای		D23	(صح. ج. ۱۰، ص. ۴۵۷) و (صح. ج. ۹، ص. ۴۹۱)	سازندگی صحیح و کامل با امنیت
			D24	(صح. ج. ۱۰، ص. ۳۴۶)	عدم امنیت موجب ناکارآمدی نظام

۴-۹. صبر و شکیبایی در جبران خسارات

در این قسمت، متون استقرا شده مرتبط با صبر و شکیبایی در جبران خسارات به اختصار آورده شده است (جدول ۹).

صحیفه امام	متن
ج ۱۴: ۱۳۲	نارسیبها داریم، و زیاد است! لکن شما توقع نداشته باشید... دولت بتواند در ظرف یک مدت کمی، یک میلی، دو میلی، همه این کارها را انجام بدهد.
ج ۱۰: ۲۳۹	با خوراست خداوند تعالی از زیر فشار استبداد و استثمار خارج شدیم، و مرحله جهاد سازندگی است، و کشور در این وقت بیشتر محتاج فداکاری است.
ج ۵: ۴۰۰	باید کارشناسهای ایران و مردم ایران راجع به این موضوع بسیار کوشش کنند، که این خرابیها رفع شود، و البته مدت طولانی می‌خواهد.
ج ۱۵: ۲۴۱	به آوارگان مظلوم جنگی تأکید می‌کنم که صبر و شکیبایی را از دست ندهند و مطمئن باشند که خسارات جنگی با خوراست خداوند به دست ملت و دولت جبران خواهد شد.

۴-۱۰. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز پنجم)

در این قسمت، در ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات در مدیریت جامع بحران، به مقوله‌پردازی و بُعدپردازی مقوله صبر و استقامت پرداخته شد.

جدول شماره ۱۰: ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات

اولویت اصلی	فردی	صبر و استقامت	واقع‌بینی در مدت زمان بازسازی‌ها	(ص.ج. ۱۴، ص. ۱۲۳) و (ص.ج. ۹، ص. ۳۶)	D25
			ضرورت ایشار در سازندگی	(ص.ج. ۱۰، ص. ۲۳۹)	D26
اولویت فرعی	اجتماعی	صبر و استقامت	ارتقای آستانه تحمل همگانی	(ص.ج. ۵، ص. ۴۰۰)	D27
			تعویت شکنجایی آسیب دیدگان با همدلی	(ص.ج. ۱۵، ص. ۲۴۱)	D27

۴-۱۱. پوشش رسانه‌ای در جبران خسارات

در این قسمت، متون استقرا شده مرتبط با پوشش رسانه‌ای در جبران خسارات به اختصار آورده شده است (جدول ۱۱).

صحبته امام	متن
ج ۹: ۴۱۲	دیگران کار نمی‌کنند، فریادش را می‌زنند! اینها خیلی کار کرده‌اند، اما عرضه نمی‌کنند ... آن خانه‌سازی را عرضه کنید! آن لمداد را که دارید در همه جا می‌کنند و می‌کنند عرضه کنید به مردم. این چیزهایی که تا حالا شده است بگویید.
ج ۱۳: ۱۷	آنچه در خبرگزاری‌ها مهم است کیفیت آن است ... در جمهوری اسلامی باید صادقانه تمامی اخبار ... برای مردم بازگو شود.
ج ۱۰: ۲۵۹	اما جهاد سازندگی! من از همه برادرها و خواهرهایی که در این راه مجاهده کردند و می‌کنند و گاهی من در تلویزیون می‌بینم که اینها کارها انجام می‌دهند.
ج ۸: ۱۱	در جهاد سازندگی زیاد کار انجام گرفته ... لکن تبلیغات نمی‌شود، نشده است. باید به ملت فهماند که مشغول خدمت است.

۴-۱۲. تحلیل راهبرد جبران خسارات (کدگذاری باز ششم)

در ادامه کدگذاری‌های باز پیشین، نقش رسانه و ارتباطات را مقوله‌پردازی و بُعدپردازی می‌کنیم.

جدول ۱۲: ادامه تحلیل داده‌بنیاد راهبرد جبران خسارات

اولویت اصلی	خبری	پوشش رسانه‌ای	اطلاع‌رسانی سازندگی‌ها	(صح، ج ۹، ص ۴۱۲)	D28
			اطلاع‌رسانی صادقاته	(صح، ج ۱۷، ص ۱۳)	D29
اولویت فرعی	تفسیری		اطلاع‌رسانی و تعویت روحیه آسیب دیدگان	(صح، ج ۱۰، ص ۲۵۹)	D30
			تبلیغات برای فعالیت‌های سازندگی	(صح، ج ۱۱، ص ۸)	D31

۴-۱۳. کدگذاری گزینشی و تحلیل پارادایمی راهبرد جبران خسارات

یکپارچه‌سازی مقولات مذکور در ذیل الگوی تعاملی مردم و حاکمیت قابل بررسی است. براساس الگوی تعاملی، کنشگری افراد جامعه در راستای راهبرد جبران در چهارچوب نظم و هماهنگی پدید می‌آید. نظم و هماهنگی از یک‌سو معلول شبکه‌سازی بهنگام در سه لایه: الف. مردم جامعه با نخبگان محلی؛ ب. مردم به معنای اعم با دستگاه‌های حاکمیتی مرتبط با راهبرد جبران؛ ج. هماهنگی و انسجام درونی دستگاه‌ها و سازمان‌های مرتبط با راهبرد جبران است. تحقق شبکه‌سازی مزبور در قالب آموزه اسلامی و رویکرد اصالت معنویت، تعاون و مشارکت مردمی امکان‌پذیر است.

از سویی دیگر نظم و هماهنگی در الگوی تعاملی جبران خسارات مستلزم سازوکار عدالت‌محور در جامعه است. این از آن روست که برای پدید آمدن نظم و هماهنگی در جریان جبران خسارات، اولویت‌بندی‌ها نقش برجسته‌ای را ایفا می‌کنند و معیار اولویت‌ها در آموزه‌های اسلامی ذیل عدالت اجتماعی و توانمندسازی آسیب‌پذیران جامعه عملیاتی می‌شود.

بی شک الگوی تعاملی جبران خسارت متأثر از شرایط و عوامل دیگری نظیر امنیت و پوشش رسانه‌ای است؛ چراکه امنیت زمینه‌ساز شکل‌گیری تعاملات اجتماعی است و رسانه‌های جمعی، عامل واقع‌بینی و ارتقای دانایی‌های مؤثر در راهبرد جبران خسارات و نظم و هماهنگی به هنگام هستند.

در نهایت، خروجی الگوی پیشنهادی که بر پایه آموزه‌های اسلامی است، خود نیز در قالب آموزه اسلامی همچون صبر و شکیبایی ظهور و بروز دارد؛ چراکه جبران خسارات ناشی از عدالت اجتماعی در اولویت‌بندی‌ها و تعاون اجتماعی که عامل تقویت قدرت معنوی جامعه است و همچنین نظم و هماهنگی که موجبات تسریع و چابکی و به سامانی جبران خسارات را فراهم می‌آورد در سایه امنیت و آرامش و واقع‌بینی - برآمده از تبلیغات و پوشش رسانه‌ای بهنگام و واقع‌گرایانه - منجر به تاب‌آوری و شکیبایی آسیب‌دیدگان خواهد شد.

ایده الگوی اسلامی جبران خسارات در پارادایم مزبور، دارای علل: الف. عدالت اجتماعی با ویژگی‌های راهبردی و تاکتیکی؛ ب. تعاون و مشارکت عمومی با ویژگی‌های نقش مردم و نقش حاکمیت است.

گزاره یکم، مقوله‌های عدالت اجتماعی و تعاون و مشارکت عمومی شرایط علی تحقق راهبرد جبران خسارات به‌شمار می‌آیند.

شرایط زمینه‌ای آن را می‌توان چنین اظهار داشت: امنیت و آرامش با ویژگی‌های امنیت و آرامش در گستره منطقه آسیب‌دیده و امنیت و آرامش در گستره عمومی کشور.

گزاره دوم، مقوله امنیت و آرامش زمینه و بستر را برای تحقق راهبرد جبران خسارات فراهم می‌آورند.

در مورد شرایط مداخله‌ای می‌توان موارد ذیل را برشمرد: پوشش رسانه‌ای با ویژگی‌های خبری و تفسیری در راستای اطلاع‌رسانی سازندگی‌ها، آگاهی‌بخشی صادقانه، تقویت روحیه آسیب‌دیدگان و تبلیغات در راستای فعالیت‌های مرتبط با سازندگی.

گزاره سوم، مقوله پوشش رسانه‌ای مداخله‌گر تقویت‌کننده راهبرد جبران خسارات است.

کنش متقابل ایده مزبور عبارت است از: نظم و هماهنگی در قالب‌های سه‌گانه: الف. هماهنگی مردم با نخبگان محلی؛ ب. هماهنگی مردم با حاکمیت؛ ج. هماهنگی درون سازمان‌ها و دستگاه‌های مرتبط با جبران خسارات. گزاره چهارم، تمرکز بر مقوله نظم و هماهنگی در قالب‌های سه‌گانه آن راهبردهای تحقق راهبرد جبران به‌شمار می‌آیند.

پیامدهای کنش متقابل جبران خسارات عبارت است از: صبر و شکیبایی در حوزه فردی برای واقع‌بینی در مدّت زمان روند بازسازی‌ها و همچنین، استقامت و شکیبایی در حوزه اجتماعی در راستای ارتقای سطح تاب‌آوری همگانی و تقویت همدلی اجتماعی با آسیب‌دیدگان.

گزاره پنجم، مقوله صبر و شکیبایی از پیامدها و نتایج راهبرد جبران خسارات است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در گزارش معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با عنوان: «بررسی ابعاد اقتصادی سیل اخیر و الزامات تأمین مالی برای جبران خسارت‌ها»^۱ نکات قابل تأملی آمده است که می‌توان برشمرد:

۱. اذعان به آثار منفی عدم توانمندسازی آسیب‌دیدگان در اقتصاد کلان؛
۲. تأمین مالی پسینی سوانح طبیعی نظیر نیکوکاری‌ها؛
۳. محرومیت‌زدایی و حمایت از اقشار مستضعف؛
۴. بهبود وضعیت مادی، روحی و روانی آسیب‌دیدگان با ظرفیت‌های موجود؛
۵. طراحی سازوکار برای ارزیابی صحیح خسارت‌ها؛
۶. پرهیز از عدم هماهنگی در فرایند خدمت‌رسانی؛
۷. توجه به بازخورد رسانه‌ای جبران خسارت‌ها؛
۸. فراهم کردن زمینه برای استفاده حداکثری از کمک‌های مردمی؛

۱. انتشار یافته در مورخ ۱۳۹۸/۱/۲۸ از سوی دفتر مطالعات مالی و توسعه مدیریت، مطالعات اقتصادی، شماره مسلسل ۱۶۴۴۵.

۹. هدایت سازوکارهای حمایتی در راستای رونق در تولید ملی و رشد اقتصادی.

با واکاوی نکات مذکور و مرور مفاد پژوهش حاضر می‌توان بیان داشت که نکات مذکور در ذیل مقولات الگوی پیشنهادی همچون عدالت اجتماعی، مشارکت مردمی، نظم و هماهنگی و ... واقع می‌شوند. بنابراین ضرورت عملیاتی‌شدن الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر بیش‌ازپیش نمودار می‌شود. ازاین‌رو پیشنهاد می‌شود الگوی ایرانی-اسلامی راهبرد جبران خسارات در اسناد بالادستی مرتبط طرح و تدوین شود. این امر در سایه پژوهش‌های مشابه و واکاوی‌های میدانی در حوزه‌های مرتبط تحقق خواهد یافت.

الگوی راهبرد جبران از نظرگاه امام خمینی^(ره) تابع اصول و موازین اسلامی است که آن را از دیگر خوانش‌ها متمایز می‌کند. این وجوه افتراقی عبارتند از: الف. اهتمام به اصالت معنویت در راهبردها و تاکتیک‌های مدیریت بحران؛ ب. بومی‌سازی مدیریت بحران براساس فرهنگ و آیین مردم مسلمان؛ ج. تأکید بر اشتراکات فرهنگی که زمینه‌ساز یکپارچه‌سازی جامعه و همچنین درک متقابل مردم آسیب‌دیده و دیگر مردم مسلمان را در قالب‌های مفاهیم و گزاره‌های اسلامی، فراهم می‌آورد؛ د. بهره‌گیری از پتانسیل‌های دینی در پویا نمودن جامعه و بسیج امکانات در راستای مدیریت بحران‌ها.

چند مسیر برای تحقق مقبولیت یافته‌های این پژوهش پیموده شده است. نخست آنکه، در اثنای فرایند پژوهش، از متخصصین و پژوهشگران حوزه علوم انسانی، نظیر نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی و علوم اسلامی و به‌ویژه متخصصین علم مدیریت بحران نظرخواهی و گاه در پی آن تغییرات در محتوا و ساختار پژوهش حاضر پدید آمد.

دوم آنکه با بهره‌گیری از متون تخصصی مدیریت بحران با رویکرد فعال کردن جامعه در تمام راهبردهای مدیریت جامع بحران و تطبیق آن با داده‌های استخراج شده در طول فرایند پژوهش سعی بر آن بود تا در جای جای پژوهش از حساسیت نظری گرفته تا نمونه‌گیری نظری تا اشباع نمونه‌گیری و ... از دستاوردهای جهانی در حوزه مزبور غافل نباشیم؛ اما از بدو پژوهش، این نکته را در نظر داشتیم که از میان رویکردهای متعدد و متکثر مدیریت

بحران رویکردهایی را برای تطبیق برگزینیم که در پی پویا کردن مشارکت جامعه در تمام مراحل مدیریت بحران، پیش از فاجعه، حین فاجعه و پس از فاجعه، باشد.

سوم آنکه در جهت انسجام محتوایی و تحقق روایی درونی پژوهش، با عنایت منبع‌شناسی خاص تحقیق یعنی بیانات امام خمینی (ره)، گستره فراخی از رویدادها و وقایع مرتبط با بحران را استقرا نمودیم. بنابراین پیش از ورود به عرصه تحلیل محتوای کیفی، به‌طور ویژه به تحلیل محتوای کمی و جستجوی کلید واژگان مرتبط با موضوع بحران پرداخته‌ایم. این امر علاوه بر تحقق استقرای تام، موجبات تقویت دانشی پژوهشگر و در نهایت، مقبولیت وی در نزد دیگران را فراهم آورده است. در پایان با عنایت به تأثیرگذاری اصول اسلامی در حکمرانی جبران خسارات، اولویت‌های اصلی جبران خسارات بیان می‌شود: در مؤلفه تعاون و مشارکت مردمی، آنچه دارای اولویت اصلی است، نقش مردم است؛ نقش حاکمیت، فرعی و به‌تبع تلقی می‌شود. در مؤلفه عدالت اجتماعی، رویکرد راهبردی عدالت‌محوری نقش اصلی است و رویکردهای تاکتیکی و عملیاتی، نقش‌های فرعی هستند. در مؤلفه نظم و هماهنگی، در نسبت مردمان با نخبگان محلی و بومی و نسبت مردم با حاکمیت و هماهنگی سازمانی و نهادی، آنچه دارای اولویت اصلی است، هماهنگی مردم با حاکمیت است. در مؤلفه امنیت و آرامش، امنیت منطقه آسیب‌دیده و آرامش آن دارای اولویت بیشتری نسبت به امنیت غیرمنطقه‌ای است. در مؤلفه صبر و استقامت از آن حیث که صبر و استقامت فردی زمینه‌ساز استقامت اجتماعی است، دارای اولویت است.

در مؤلفه پوشش رسانه‌ای، اعلان و خبررسانی واقع‌گرایانه بدون تفسیرخبرهای حوزه بحران‌ها دارای رجحان است؛ در این بخش، الگوی پیشنهادی حکمرانی جبران خسارات در مدیریت جامع بحران ارائه می‌شود.

شکل ۱: الگوی جبران خسارات از دیدگاه امام خمینی (ره)

فهرست منابع

- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). *صحیفه امام* (ره)، مجلدات ۵ تا ۱۱ و ۱۳ تا ۱۷ و ۲۰ و ۲۱، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- حسینی، مازیار (۱۳۸۷). *مدیریت بحران*، تهران: سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران.
- درابک، توماس؛ هواتمر، جرالد (۱۳۸۲). *مدیریت بحران: اصول و راهنمای عملی برای دولت‌های محلی*، تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- سید جعفری، امیر؛ بهشتی مهر، احمد (۱۴۰۰). *بررسی الگوی اسلامی مشارکت مردمی در مدیریت جامع بحران از دیدگاه امام خمینی*، مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۵ (۱۹)، ۳۴۲-۳۶۸.
- کوربین، جولیت؛ استرس، آنسلم (۱۳۸۵). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمه بیوک محمدی؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Aldrich, D. P. (2012). Building resilience: Social capital in post - disaster recovery, Chicago, University of Chicago Press.
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience, American Behavioral Scientist, 59(2), 254-269.
- Barkaun M, (1974). Disaster and the Millenium, New Haven, Yale university press.
- Begg, C. (2018). Power, responsibility and justice: A review of local stakeholder participation in European flood risk management, Local Environment, 23(4), 383-397.
- Bolin, B., & Kurtz, L. C. (2018). Race, class, ethnicity, and disaster vulnerability, In H. Rodriguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), Handbook of disaster research (2nd ed., pp. 181-203). Springer.
- Bourdieu, P. (1997). The forms of capital, In A. H. Halsey, H. Launder, P. Brown, & A. Stuart Wells (Eds.), Education, culture, economy and society (pp. 46-58). Oxford University Press.
- Canton, Lucien G. (2001). Emergency Management: Concepts and Strategies for Effective Programs, New Jersey, John Wiley Sons Inc, Hoboken.
- Creswell, John W. (2005). Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research, Boston, Pearson Education.
- Denzin NK. (1970). The research act: A theoretical introduction to sociological methods, New Jersey: Transaction Publishers.
- Glaser, B G, Strauss, A L, (1967). the Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research, New Brunswick and London, Aldin Transacion Publishers.
- Goulding, C. (1998). Grounded theory: The missing methodology on the interpretivist agenda. Qualitative Market Research, An International Journal, 1(1), 50-57.
- Harry, B., Sturges, K. M., & Klingner, J. K. (2005). Mapping the process: An exemplar of the process and challenge of grounded theory analysis, Educational Researcher, 34(2), 3-13.
- Izzo, A. (2003). Verstehen and the unconscious: A historical overview. In R. Boudon, M. Cherkaoui, & P. Demeulenaere (Eds.), The European tradition in qualitative research (pp. 393-408). London, England: SAGE.
- Krüger, M. (2019). Building instead of imposing resilience: Revisiting the relationship between resilience and the state, International Political Sociology, 13(1), 53-67.
- Lee J, (2001). A Grounded Theory: Integration and Internalization in ERP Adoption and Use, Lincoln, ETD Collection for University of Nebreska.
- Locke, K. (1996). Rewriting the discovery of grounded theory after 25 years? Journal of Management Inquiry, 5, 239-245.
- Moore, T, (2008). Disaster and Emergency Mangement, London, UK BSI.
- Neuman, L, (1977). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches, Boston Allyn and Bacon.
- Parthasarathy, D. (2018). Inequality, uncertainty, and vulnerability: Rethinking governance from a disaster justice perspective, Environment and Planning E: Nature and Space, 1(3), 422-442.
- Powell, R, (1999). Recent Trends in Research: A mthodological Essay, Library and Information Science, vol.21, Issue.1.

- Putnam R, (1993). Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy, Princeton, Princeton university press.
- Sousa, C A, Hendriks, P H, (2006). The Need for Grounded Theory in Developing Aknowledge-Based View of Organization Methods, Vol.9, Issue.3.
- Staupe - Delgado, R., & Kruke, B. I. (2018). Preparedness: Unpacking and clarifying the concept, Journal of Contingencies and Crisis Management, 26(2), 212-224.
- Tierney, K. J. (2019). Disasters: A sociological approach, Polity Press.
- United Nations (UN). (2009). UNISDR terminology for disaster risk reduction.

